

TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ W ARCHITEKTURZE OBSZARÓW WIEJSKICH NORWEGII I ROSJI PÓŁNOCNEJ

TRADITION AND THE PRESENT IN ARCHITECTURE OF RURAL AREAS IN NORWAY AND NORTHERN RUSSIA

Anna Sołtysik

Dr inż. arch.

Uniwersytet Rzeszowski
Katedra Agroekologii i Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Północna Rosja i Norwegia są dobrymi przykładami do rozważań i porównań, na temat koegzystencji krajobrazu naturalnego i czynnika kulturowego i ich przeobrażeń. W Norwegii nastąpiły duże zmiany w sposobie użytkowania terenów wiejskich. Nowe czasy, a z nimi nowe technologie uprawy roślin i hodowli zwierząt wymagały także nowych rozwiązań przestrzennych. W Rosji obszary wiejskie również podlegały przemianom – zwłaszcza w XIX i na początku XX wieku. W obu krajach, jednak z różnych przyczyn, przetrwało wiele cennych i godnych ochrony reliktywów architektoniczno-krajobrazowych.

Słowa kluczowe: architektura wiejska, Rosja Północna, Norwegia, przemiany krajobrazu.

ABSTRACT

Cultural landscape and its development in Northern Russia and Norway are good examples to make the comparison. In Norway changes in agriculture, industrial development and modern life caused changes in traditional households. Since the middle of the 19th century, the rural areas in Russia have changed considerably. Both countries due to different reasons, cultural landscape and traditional, wooden architecture are well preserved.

Key words: rural architecture, Northern Russia, Norway, landscape development.

WSTĘP

Historia koegzystencji krajobrazu naturalnego z treściami – wpływami czynnika kulturowego i przemian w kształtowaniu krajobrazu sięga setek, a nawet tysięcy lat. Przykładem może tu być Norwegia, gdzie początki hodowli zwierząt domowych sięgają epoki neolitu. Oczywiście hodowla i rolnictwo w miarę upływu wieków podlegały stopniowym przeobrażeniom. Do wieku XIX funkcjonował głównie podział na użytki rolne (pola uprawne) i nie-użytki (pastwiska, tereny do pozyskiwania paszy). W połowie XIX wieku nastąpiły wyraźne zmiany w gospodarce rolnej, co miało także wpływ na kulturę budowlaną. Rozwój przemysłu, kolei, handlu, spowodował gwałtowny spadek udziału ludności w produkcji rolnej, który obecnie wynosi w Norwegii zaledwie 2 %.

W tym samym czasie w Rosji Północnej, miały również miejsce przemiany w gospodarce rolnej. Wiązało się to z gwałtownym rozwojem przemysłu oraz towarzyszącymi mu przemianami społecznymi. Rewolucja w Rosji 1917 roku była kolejnym punktem zwrotnym w kształtowaniu obszarów wiejskich. Rolnictwo i hodowla zostały upaństwowione, a rolnicy nagle zmienili się w najemnych pracowników (robotników) rolnych, pracujących w kołchozach, lub sowchozach (odpowiednik polskiego PGR-u), zachowując prawo do mieszkania w domu i uprawy małego, prywatnego ogródka. Łączenie mniejszych pól-działek w wielkie obszary rolne, bardzo zmieniło krajobraz kulturowy. Dzisiaj udział procentowy ludności w produkcji rolnej w Rosji Północnej jest prawdopodobnie zbliżony do Norwegii. Jednak sytuacja własnościowa, ekonomiczna, edukacyjna jest obecnie w obu tych krajach diametralnie różna.

NORWEGIA

W maju 2012 roku naukowcy z norweskiego instytutu *Skog og Landskap*¹, opublikowali raport dotyczący zanikającego dziedzictwa kulturowego, jakim jest tradycyjne budownictwo obszarów wiejskich². Badania terenowe przeprowadzono w różnych rejonach kraju, m.in. w Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, czy w Rogaland. Blisko połowa zabytkowych budynków w Norwegii należy do właścicieli gospodarstw rolnych, gdzie co czwarty, lub co piąty budynek ma ponad sto lat. Grupa badaczy na czele z Kari Stensgaard, przez blisko 10 lat prowadziła badania terenowe dotyczące budynków i innych obiektów zabytkowych znajdujących się w krajobrazie wiejskim. Celem prac dokumentacyjnych było uzyskanie danych ukazujących stan ich zachowania oraz tendencje rozwoju i przemian obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich.

Oprócz inwentaryzacji budynków, prace dokumentacyjne dotyczyły także zabytkowych cmentarzy i grobowców, kamiennych ogrodzeń, czy tzw. ramp mlecznych. Te ostatnie są rodzajem drewnianej budki, szałas, służącego do tymczasowego składowania i handlu mlekiem i innymi produktami pochodzącymi z gospodarstwa. Do szczegółowych opracowań i pomiarów wybrano te zabytki kultury, które są ważne i typowe dla historii konkretnego regionu. Zdecydowano również o poszerzeniu badań o budynki współczesne tak, aby uzyskać pełny obraz stanu istniejącego dziś środowiska kulturowego.

Badania wykazały, że nastąpiły duże zmiany w sposobie użytkowania terenów wiejskich. Nowe czasy, a z nimi nowe technologie uprawy roślin i hodowli zwierząt wymagają nowych rozwiązań. Raport z 1998 roku, dotyczący użytkowania obszarów wiejskich, pokazał, iż część gospodarstw rozbudowano, a część popadła w ruinę, czego przyczyną była między innymi migracja ludności ze wsi do miast. Obecnie tylko jedna czwarta właścicieli gospodarstw rolnych zajmuje się hodowlą, lub rolnictwem. Część gospodarstw się prze-

¹ *Norweski Instytut Zasobów Leśnych i Krajobrazu* – powstały w 2005 roku jako połączenie istniejącego wcześniej *Norweskiego Instytutu Badawczego Obszarów Leśnych* (zał.1916) oraz *Norweskiego Instytutu Inwentaryzacji Terenu* (zał.1960) [za: <http://www.skogoglandskap.no>, 25.06.2013]

² *Bygningstiljøer i jordbrukslandskapet (Budownictwo w krajobrazie wiejskim)*, Kari Stensgaard, [w:] *Facta* nr 06.2012 [<http://www.skogoglandskap.no>, 25.06.2013]

branżowiła, rolnicy zaczęli używać nowoczesny sprzęt, co wymagało uzyskania większych przestrzeni magazynowych na maszyny rolnicze i produkty rolne. Skutkowało to zmianą tradycyjnego układu zabudowy wiejskiej, poprzez rozbudowę gospodarstw o nowe obiekty.

Statystyki pokazują, że około 22% rolników, posiadających domy mieszkalne, nie zamieszkuje w nich na stałe, a jedna czwarta budynków mieszkalnych na wsi, jest w ogóle niezamieszkała, co przyczynia się do przyspieszenia „śmierci” technicznej tych obiektów. Około połowa stodół jest użytkowana – w tradycyjny, lub nowy sposób. Budynkami, które zachowały się dość licznie i są przeważnie w dobrym stanie, są natomiast spichlerze.

Inną grupą budynków są obiekty wznoszone na górskich halach (podobne do naszych szałasów, tzw. *sefer*), służące niegdyś do letniego wypasu bydła. Dzisiaj funkcjonują przeważnie jako prywatne domki wypoczynkowe. Sporo tych budynków zachowało się do dziś, natomiast wiele nowych powstaje współcześnie, zmieniając krajobraz obszarów górskich. Przeprowadzone badania nie dotyczą jednak zbyt wielu budynków tego rodzaju, w związku z tym instytut *Skog og Landskap* realizuje osobny projekt dotyczący tej tematyki.

Prace badawcze dotyczące zabytkowych cmentarzy pokazały, że ponad połowa grobowców jest w bardzo złym stanie technicznym – często kamienne płyty są zapadnięte w ziemię i zaniedbane. Przyczyną takiego stanu jest wpływ warunków atmosferycznych, a w związku z tym, postępująca destrukcja materiału oraz także brak osób dbających o ich bieżące utrzymanie i naprawy.

Układ urbanistyczny małych osad, zlokalizowanych na uboczu szlaków handlowych (kolei) w części przypadków pozostał nietknięty. W innych przypadkach wsie i miasteczka rozbudowano o nowe budynki gospodarcze, mieszkalne i użyteczności publicznej. Część opuszczonych budynków została zniszczona. Jeżeli chodzi o aspekt krajobrazowy miejscowości, to często, pomimo rozbudowy, zdołano ochronić krajobraz przed poważniejszymi zmianami.

Ryc. 1. Stodoła z podjazdem-rampą w rejonie Sogn og Fjordane, Norwegia. /fot. Kari Stensgaard, za: www.skogoglandskap.no/

Fig. 1. Barn with a ramp for driveway for a cart, Sogn og Fjordane region, Norway. /photo by Kari Stensgaard, on: www.skogoglandskap.no/

Ryc. 2. Spichlerz koło kościoła w Uvdal, Norwegia. Budynek pozostawiony *in situ* - w miejscu pierwotnej lokalizacji. /fot. autorka 2008/

Fig. 2. Granary near Uvdal staves church, Norway. Building was left in original place. /photo by the author 2008/

Ryc. 3. Zespół budynków gospodarczych – Norddal, Norwegia. /fot. Odd Bråten, za: www.skogoglandskap.no/

Fig. 3. Complex of outbuildings – Norddal, Norway. /photo by Odd Bråten, on: www.skogoglandskap.no/

Ryc. 4. Zespół tzw. letnich obór na wyspie Grytøya w Harstad, Norwegia. /fot. Per Bjørklund, za: www.skogoglandskap.no/

Fig. 4. Complex of so-called sommer cowshed on the Grytøya island in Harstad, Norway. /photo by Per Bjørklund, on: www.skogoglandskap.no/

Przykładem może być miejscowość Bø³ (okręg Telemark położony w południowej części Norwegii), która swój rozwój zawdzięcza budowie kolei. Zmiany w krajobrazie poprzez rozwój komunikacji oraz nowe podziały gruntów, rozpoczęły się w połowie XIX wieku. Miasta, które posiadały stację kolejową zaczynały się powiększać i zagęszczać, a co za tym idzie następowało znaczne zmniejszanie działek własnościowych. W związku z tym mieszkańcy stopniowo przestawali zajmować się rolnictwem, a krajobraz zmieniał swój charakter. Patrząc jednak na współczesne zdjęcie stacji kolejowej i miasta Bø, odnosi się wrażenie, że być może odpowiednie przepisy regulujące charakter (gabaryty, formę) współczesnej zabudowy mieszkalnej, lub rozwinięta świadomość społeczna zapobiegły „zaśmieceniu” krajobrazu zbyt modernistycznymi formami. Miasto zostało rozbudowane, ale w taki sposób, który nie zmienił znacznie całego obszaru pod względem tradycyjnych form architektury i dotychczasowych walorów krajobrazowych.

W Norwegii, tak jak w innych krajach, powstały skanseny, do których przenoszone są najcenniejsze obiekty architektury drewnianej poszczególnych regionów kraju. Przykładem może być skansen w Oslo (zał. 1881), czy w Maihaugen koło Lillehammer (zał. 1887). W takich miejscach (w muzeach na otwartym powietrzu) nie tylko odtwarzane są zespoły zabudowy wiejskiej, ale także układ zabudowy i architektura miasteczek z przełomu XIX i XX wieku.

ROSJA PÓŁNOCNA

Obszary wiejskie Północnej Rosji również podlegały przemianom. Niewielkie wsie zaczynały się rozbudowywać, a mieszkańcy bogacili się dzięki rozwojowi handlu. Miało to miejsce w drugiej połowie XIX wieku, także w rejonie rzeki Pinegi, która była wówczas środkiem transportu dla splywu drewna do Archangielska, a także dla żeglugi rzecznej. Dziś po tamtych czasach świetności pozostały jedynie ogromne, dwukondygnacyjne domy mieszkalne z rozbudowaną częścią gospodarską i bogatym zdobnictwem – m.in. portali okiennych. Większość zachowanych zabudowań jest datowana na koniec XIX, lub początek XX wieku. Na upadek i generalne przemiany na terenach wiejskich Północnej Rosji

³ *Tilbakeblikk – norske landskap i endring* (Spojrzenie w przeszłość – przemiany norweskiego krajobrazu), 2006 broszura instytutu Skog Og Landskap nr 1/06. [<http://www.skogoglandskap.no>, 25.06.2013]

miała również wpływ polityka – rolnicy nie uprawiali już bowiem własnej ziemi i nie zajmowali się hodowlą. Obecnie w tym rejonie rolnictwo praktycznie całkowicie zanikło, więc ogromne stodoły oraz pomieszczenia inwentarskie, stały się niepotrzebne. Zdarza się więc, że są adaptowane na cele magazynowe, lub nawet mieszkalne.

Ryc. 5. Widok na stację kolejową w mieście Bø, okręg Telemark, Norwegia. /fot. Anders B. Wilse, 1925 - z zasobów Norweskiego Muzeum Regionalnego/

Fig. 5. View on railway station in Bø, Telemark county, Norway. /photo by Anders B. Wilse, 1925 - from resources of Norway Regional Museum/

Ryc. 6. Widok współczesny na stację kolejową w mieście Bø, okręg Telemark, Norwegia. /fot. Oskar Puschmann, 2004, *Skog og landskap*/

Fig. 6. Current view on railway station and the city Bø, Telemark county, Norway. /photo by Oskar Puschmann, 2004, *Skog og landskap*/

Miejscowości, które niegdyś dobrze egzystowały pod względem ekonomicznym, dziś są wyludnione, a budynki nieuchronnie popadają w ruinę. Jedynie w okresie letnim funkcjonują jako wsie turystyczne. Obecnie praktycznie nie inwestuje się ani w budynki mieszkalne, ani gospodarcze. Ma to także swoje dobre strony, gdyż właśnie dzięki temu układ urbanistyczny oraz detal architektoniczny pozostały, w wielu wsiach, niemalże nietknięte od ponad stu lat. Obecnie głównym problemem wsi Północnej Rosji jest brak stałych mieszkańców. Często na kilkadziesiąt domów zlokalizowanych we wsi, tylko kilka jest zamieszkałych. Takie wsie za kilkanaście lat mogą przestać istnieć.

Ryc. 7. Część gospodarska ze stodołą na piętrze, analogicznie jak w Norwegii – wjazd po rampie. Wieś koło Werkoły, Rosja. /fot. autorka, 2008/

Fig. 7. Part of a house with a barn at the first floor, in a similar way like in Norway – the ramp to a barn. /photo by the author, 2008/

Ryc. 8. Dwukondygnacyjny budynek mieszkalny z poddaszem użytkowym, część frontowa z charakterystycznym „konikiem” na końcu belki kalenicowej. Werkoła, Rosja. /fot. autorka, 2008/

Fig. 8. Three-storey house – the front elevation with characteristic 'horse' at the top of the roof. Werkoła, Russia /photo by the author, 2008/

We współczesnym rosyjskim opracowaniu dotyczącym krajobrazu kulturowego⁴, Rosja Północna jako region, została metaforycznie nazwana „żyjącą historią narodu rosyjskiego”. Są także inne tereny w Rosji gdzie kultura rozumiana jako zwyczaje, religia, zdobnictwo, architektura i krajobraz, ma szansę pozostać niezmienną. Przykładem jest projekt parku naturalnego *Punsi*, położonego w centralnej Rosji w autonomicznym obwodzie *Khanty-Mansi*. Zamieszkująca ten region ludność, prowadząca (częściowo) koczowniczy tryb życia, hoduje renifery, kulturuje swoje zwyczaje, wyróżnia się regionalnym strojem i własnym językiem⁵. Jeżeli inicjatywa powołania takiego naturalnego „rezerwatu” powiodłaby się, miejscowa kultura miałaby szansę zachować swoją ciągłość.

We wrześniu 2008 roku, podczas wyjazdu studialnego do Rosji północnej⁶, (w którym uczestniczyła autorka), dokumentowano położenie (walory krajobrazowe) i zabudowę paru wsi nad rzeką Pinegą. Kilka obiektów, oprócz dokumentacji fotograficznej zostało także zinventaryzowanych.

⁴ Kulturowy krajobraz jako obiekt dziedzictwa, red. Wiedienin J. A., Kuleszowa M. E., Moskwa-St. Petersburg, 2004. (Культурный ландшафт как объект наследия)[1]

⁵ podobnie jak eskimoska grupa etniczna *Saami*, którzy zamieszkiwali północne tereny Norwegii, Szwecji i Finlandii. W pierwszej połowie XX wieku wywierano silną presję aby zrezygnowali ze swojej odrębności kulturowej. Dopiero w drugiej połowie XX wieku Samowie odzyskali prawo do kulturowania własnych zwyczajów i języka.

⁶ Wyjazd studialny studentów i absolwentów Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, należących do koła naukowego Budownictwa Ogólnego, pod opieką prof. arch. Jana Kurka. Dotyczył on między innymi analizy krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich nad rzeką Pinegą w Obwodzie Archangielskim (Karpogory, Werkoła, Sólca, Kuczka), układu urbanistycznego, architektury – zwłaszcza drewnianej i jej lokalizacji.

Ryc. 9. Zespół spichlerzy, usytuowanych w oddaleniu od budynków mieszkalnych i gospodarczych. Wieś koło Werkola, Rosja. /fot. autorka, 2008/

Fig. 9. Complex of granaries, located outside the household. Village near Werkola, Russia. /photo by the author, 2008/

Ryc. 10. Główna droga we wsi – układ szczytowy zabudowy, część mieszkalna jako reprezentacyjna usytuowana frontem do drogi. Wieś koło Sólcy, Rosja. /fot. autorka, 2008/

Fig. 10. The main road in the village – houses built with ridge perpendicularly to the road, facing it with representative part of a house. Village near Solca, Russia. /photo by the author, 2008/

Wieś Werkola, znajdująca się w obwodzie archangielskim, posiada stosunkowo korzystną lokalizację. Jest położona na niewielkim wzniesieniu na zakolu rzeki. Sąsiaduje z zespołem klasztornym pw. Św. Artemija (na drugim brzegu Pinegi), a także jest rodzinną miejscowością znanego rosyjskiego pisarza Fiodora Abramowa. Posiada walory krajobrazowe, a także architektoniczne, dzięki zachowanej zabudowie z przełomu XIX / XX wieku – z okresu rozwoju wsi w tym regionie. Oczywiście utrzymanie budynków zależy od mieszkańców, ale w części także od władz lokalnych. Nie wszystkie, bowiem gospodarstwa są zamieszkałe, co szczególnie widać na obrzeżach wsi. Dzięki inicjatywie i wysiłkom mieszkańców, szczególnie w porze letniej, Werkola staje się popularną miejscowością turystyczną. Warto dodać, iż komunikacja odbywa się koleją i po piaszczystych drogach biegnących przez lasy i pola, co nie ułatwia dostępności takich miejscowości. Dziś Werkola jest miejscem szczególnym, w którym nawiązują się wiele wartości krajobrazowych i kulturowych, przez co posiada potencjał, który może zdecydować o jej dalszym trwaniu. Jedynie tzw. czynnik ludzki może zdecydować o poprawie, lub pogorszeniu tego stanu. Mieszkańcy, lokalne władze, a także państwowe programy ochrony krajobrazu kulturowego, mogą dziś zdecydować o takich miejscach jak Werkola, a jest ich na terenie Północnej Rosji wiele.

W Rosji również powstały skanseny, utrwalające krajobraz kulturowy różnych regionów. Przykładem może być skansen opodal Archangielska – „państwowe muzeum drewnianego budownictwa i sztuki ludowej północnych rejonów Rosji” tzw. *Małyje Karielle* (zał.1964)⁷ – w którym można oglądać różne typy zabudowy mieszkaniowej, gospodarczej i sakralnej.

ZAGROŻENIA

Rodzi się obecnie pytanie: czy podobne problemy nie dotyczą także Polski. W naszym kraju spotykamy się z podobnymi aspektami zagrożenia dla krajobrazu kulturowego. Profesor Zin tak pisał o krajobrazie XXI wieku i o skutkach unowocześnienia rolnictwa: *W tym procesie technologicznym przestała mieć sens stodoła, w której przechowywano zbiory. Komu i po co jest dziś potrzebna młocarnia, siasieki, tok do przewiewania zboża? Dzięki*

⁷ Informacje za: [www.pl.wikipedia.org, 27.06.2013]

tej technologii przestały być potrzebne małe spichlerze. Zostały one zamienione na wielkie elewatory. Niekiedy tak wspaniałe, że przypominają nowoczesne kościoły, i odwrotnie. Najważniejszą w tej technologii przeszkodą stają się miedze, które już teraz skazane zostały na zaoranie. Mijamy świadomość, że czeka nas powrót „kolchozów”, tyle że tym razem prywatnych. Tak bardzo nowoczesnych, że spluczą resztki rodzimości z naszego krajobrazu wiejskiego (czy nie należy pomyśleć o rezerwatach pól?)⁸. Osoby zajmujące się problemami krajobrazu kulturowego, architekci, urbaniści, przyrodnicy zdają sobie sprawę z tego, jak łatwo można przekreślić coś, co jest wielką wartością rodzimego krajobrazu, a także rodzimej kultury. Powstająca dziś nowa zabudowa na terenach wiejskich, dobitnie świadczy o braku świadomości mieszkańców polskich wsi i gmin oraz o niedostatecznych regulacjach prawnych dotyczących charakteru form powstającej „współczesnej” zabudowy polskiej wsi. Dotyczy to także sposobu użytkowania gruntu i komasowania wielu drobnych gruntów rolnych w ogromne połacie (użytkowane lub nie), co prowadzi wprost do zacierania dotychczasowych granic upraw, czego tak obawiał się, cytowany wcześniej, prof. Wiktor Zin.

Ryc. 11. Układ szczytowy zabudowy – indywidualizowanie budynków mieszkalnych poprzez zróżnicowaną kolorystykę i detal. Werkola, Rosja. /fot. autorka, 2008/
Fig. 11. Individual character of each house – different colors and decorative elements. Werkola, Russia. /photo by the author, 2008/

Ryc. 12. Dom mieszkalny przerobiony na sklep wielobranżowy. Widać charakterystyczne ozdobne drewniane, „koronkowe” portale okienne. Werkola, Rosja. /fot. autorka, 2008/
Fig. 12. House adapted to a grocery shop. We can see characteristic, wooden, decorative window portals. Werkola, Russia. /photo by the author, 2008/

WNIOSKI

Wydaje się, że zarówno w Norwegii, jak i w Północnej Rosji krajobraz jak dotąd jest chroniony. W Norwegii za sprawą rozwoju świadomości społecznej (w szkołach jest prowadzona edukacja architektoniczna⁹), lokalnych dotacji do rolnictwa oraz regulacji prawnych. W Rosji Północnej, to bieda zadecydowała o zachowaniu w wielu miejscach, niemalże nietkniętego „nowoczesnością” krajobrazu.

Oba ww. kraje posiadają cechy wspólne, jeżeli chodzi o charakter zabudowy, co wynika m.in. z uwarunkowań klimatycznych i przyrodniczych. Budynki mieszkalne i gospodarcze były wykonywane z grubych, drewnianych bali (współczesne domy norweskie są wznoszone w systemie szkieletowym). Skala zabudowy w obu krajach jest bardziej „monumentalna” niż w Polsce. Mamy w nich do czynienia z podobnymi rozwiązaniami funkcjo-

⁸ *Narodziny krajobrazu kulturowego*. Wiktor Zin. Wyd. WSliZ w Rzeszowie, 2005. s.81.

⁹ *Regionalizm a edukacja*. Anna Sołtysik [w:] *Archivolta* 3(47)/2010

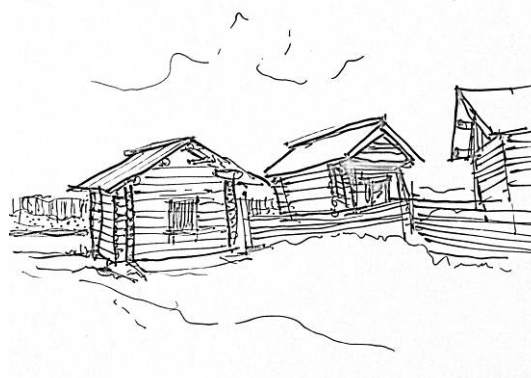
nalnymi – jak chociażby usytuowanie stodoły na pierwszym piętrze z rampą-pojazdem dla wozu z sianem. Spichlerze, budynki gospodarcze były oddalone od budynków mieszkalnych, dla zmniejszenia zagrożenia pożarem. Skala obiektów oraz nachylenie połaci dachowych są również zbliżone. Podobne jest też rozplanowanie zespołów osiedleńczych (zakładanych najczęściej przy kościele, lub cerkwi) w terenie, z rozległym tłem krajobrazowym, co oba te kraje zawdzięczają warunkom naturalnym.

Nie wiadomo, czy za kilkadziesiąt lat krajobraz Północnej Rosji będzie tak świadomie kształtowany i chroniony, jak w Norwegii. Bezcenna wartość zabytkowych budynków i całych osad może łatwo zostać zniszczona chociażby z powodu braku poszanowania dla walorów kontekstu krajobrazowo-kulturowego w przypadku nowych inwestycji. Analiza sytuacji architektury obszarów wiejskich Norwegii i Rosji Północnej może pomóc w opracowaniu odpowiedniej polityki i ugruntowania szacunku dla naszego, polskiego krajobrazu. Jest do tego potrzebny jednak rozwój świadomości naszego społeczeństwa, a jest to proces długotrwały, który powinien rozpoczynać się w szkole podstawowej. Potrzebne jest zrozumienie, iż krajobraz kulturowy różnych regionów jest elementem naszej tożsamości i świadczy o bogactwie polskiej kultury.

Ryc. 13. Budynki gospodarcze w gminie Vadsø, okręg Finnmark. Horyzontalny podział tła, rozległa perspektywa wzgórz. Przykład gospodarstwa dotowanego - pomoc w utrzymaniu budynków zabytkowych i charakteru otoczenia. /rys. autorka/

Fig. 13. Complex of outbuildings in Vadsø, Finnmark county, Norway. Horizontal landscape background. /drawing by the author/

Ryc. 14. Budynki gospodarcze (dawne spichlerze) wieś koło Sólcy. W tle horyzontalny układ linii brzegu rzeki i lasu. /rys. autorka/

Fig. 14. Complex of outbuildings (granaries), village near Solca. Horizontal landscape background. Both drawing show similarity in building forms and natural landscape in Norway and Russia. /drawing by the author/

TRADITION AND THE PRESENT IN ARCHITECTURE OF RURAL AREAS IN NORWAY AND NORTHERN RUSSIA

INTRODUCTION

The history of a co-existence between natural landscape and cultural elements (human creation) goes back as far as hundreds, or even a few thousand years. An example is Norway where farming of animals started in Neolithic age. Of course agriculture has been changing in measure of time. Until the 19th century there was a partition of rural area into

corpland (farmland) and waste land (pasture-land). In the mid-century noticeable changes in agriculture and intensive rural development began, which also caused changes in culture of building. Durable industrial development, railway engineering, migration of rural population to the cities all caused less and less people to become farmers. Nowadays in Norway only 2 % of inhabitants deals with agriculture.

At the same time rural areas in Northern Russia have also been changing. Industrial development and social changes were the determining factor. Revolution in 1917 was a turning point in the whole country, everything was nationalized, agriculture too. Small, private farms were merged onto big, national farms, which changed also the landscape. Today, probably like in Norway, only a small amount of inhabitants are farmers. But there is a big difference between these two countries, in living standards, economic situation and knowledge about cultural landscape.

NORWAY

In May 2012, scientists from the Norwegian institute *Skog og Landskap* (Norwegian Forest and Landscape Institute) published the report about disappearing cultural heritage – understood as traditional architecture in rural areas. Researches in different regions of Norway showed that farmers are the owners of close to a half of the historical buildings. Close to a quarter of houses are over 100 years old. Groups of researchers with Kari Stensgaard, were investigating for nearly 10 years different type of buildings, situated in rural areas. The aim of documentation works was to obtain data about maintenance of these buildings and the tendencies of their development and changes in the landscape. Apart from houses, inventory works included graveyards, stone fences or so-called *mjølkeramper* (milk ramps). Researchers have selected to detail studies about historical objects, which are most important and typical for each region.

Research works showed the rural areas in Norway have changed considerably. The turn of the 21st century brought new technologies in agriculture and new needs. Some of the households were expanded and developed, but some of them fell into a ruin. One of the reasons for this process is migration of the inhabitants from rural areas to the cities. Nowadays only a quarter of farmers really deal with animal husbandry or farming. Some of them have changed the usage of barns and granaries (or built new warehouses) and were professionally engaged in production or manufacture. These factors caused changes in the plan of the traditional household. Statistics show that about 22 % of the farmers do not live in their homes in the country and a quarter of houses in rural areas are permanently unoccupied. About a half of the barns are used for some purposes (traditional or new) but in the best situation are granaries, which are mostly well preserved.

Urban plan of small settlements has changed during ages in different ways. Since the middle of 19th century, in some region radical changes have started. The development of industry and railway caused rapid growth of villages and towns. New outbuildings, houses, utility buildings were built, sometimes without urban control. But today we can see that the landscape in Norway was preserved and has not change dramatically in comparison to other European countries. The example of a small town which, despite its growth, has not change the cultural landscape of the region is Bø (Telemark County, in Southern Norway). In the middle of the 19th century there a railway station was built, which changed the whole area. The individual plots of land became smaller because of the increase of inhabitants in Bø. Some of the farmers resigned from agriculture and were professionally engaged in trade, which also changed the households, and the landscape. Looking at Bø today we can see that despite some changes, the character of the landscape is preserved. Perhaps legal provisions, social awareness and appropriate education prevented (in most cases) destruction of the cultural landscape in Norway.

NORTHERN RUSSIA

The rural areas in Northern Russia have also been changing during the ages, but the most dynamic time was at the turn of the 20th century. Also in the region of Pinega River, in the middle of the 19th century, the development process started. Floating of wood to Archangelsk and inland navigation along the river caused local villages situated near Pinega River to become rich. It did not last long, after 1917 (revolution in Russia), most of the rural areas were nationalized and farmers were no longer independent. Today, only monumental, three-storeyed, wooden houses with decorative window portals are the evidence of splendour of that time. Most of existing houses are from the turn of 20th century, and most of the household have not changed since then. Nowadays there is practically no agriculture, the inhabitants 'forgot' how to cultivate the land or breed animals. This aspect of cultural landscape does not exist in Northern Russia. The huge barns and other technical premises are either not used or their function has been changed e.g. for storage or living space. The biggest problem is that most of inhabitants of rural areas have migrated to big cities. If there are several dozen houses in a village, mostly only some are inhabited and that is a serious problem which determines the maintenance of local community and so the village.

In a publication pertaining to cultural landscape¹⁰, Northern Russia as a region is metaphorically described as 'living history of a Russian Nation'. There are indeed areas where local customs, religion, decorative art, architecture and landscape are 'untouched' by modern life.

In September 2008, during the study trip to Northern Russia, the author has done documentation works (photographs, drawings) of a few villages¹¹ by Pinega River in the district of Archangelsk. Werkola is one of these villages, located on a small hill above the meander of a river. On the other side of Pinega there is a monastery complex (of the Orthodox Church) under the invocation of St. Artemii. Werkola is also the birthplace of a famous Russian writer Fiodor Abramov. The village has landscape and architectural values – preserved households from the turn of the 20th century. All these elements, with financial support of the government, give the opportunity for inhabitants to develop the Werkola region into a tourist attraction. This could be one of the directions of development for villages in Northern Russia.

ACTUAL THREATS

Do we have the same problems in Poland? – The answer is yes! Our cultural landscape is threatened with devastation. The reason for this state of affairs is development and modernisation of agriculture and architecture of our villages and cities. It is very easy to destroy cultural landscape, but it is difficult to restore it. So the problem is in regulations (which sometimes are not enough restrictive) and education (about architecture and landscape which is necessary for social awareness). Small fields are joined in big areas, which cause damage to the traditional division of the Polish landscape.

CONCLUSIONS

It seems that both in Norway and in Northern Russia, the cultural landscape is protected. In Norway local society is aware of landscape value; farmers get financial support to preserve historical wooden buildings. In Northern Russia it was poverty which caused cultural landscape to remain almost 'untouched' in some regions. Both countries have something in common - in respect of scale of the buildings which is much more 'monumental'

¹⁰Kulturnyj landszaft kak obiekt nasledia (*Cultural landscape as a heritage*) editor: Веденин Ю. А., Кулешова М. Е., Moskwa – St. Petersburg, 2004.[1]

¹¹ among others: Karpogory, Werkola, Solca, Kuczka

than in Poland. There are similar functional ideas – the special ramp to the 1st floor in the barns. Granaries and some other outbuildings are located outside the household – to prevent spreading of fire. The wide, open landscape, climate and wild nature in both countries has the same character.

The question is if the landscape of Northern Russia will be preserved for future generations? It would be a great loss if such villages as Werkola, Solca and many others disappeared. Is it possible for us, in Poland to preserve rural areas which are not yet devastated? Would politicians and local communities have more respect for the cultural landscape than for private interest? I hope that the answer will be 'yes'.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Веденин Ю. А., Кулешова М. Е., Культурный ландшафт как объект наследия (Krajobraz kulturowy jako dziedzictwo), Moskwa – St. Petersburg, 2004.
- [2] Hoel R., Zintegrowane podejście do krajobrazu kulturowego – współpraca interdyscyplinarna. [w:] Zarządzanie miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce i w Norwegii, red. Jacek Purchla, Kraków 2011
- [3] Sołtysik A., Regionalizm a edukacja, [w:] Archivolta 3(47)/2010.
- [4] Stensgaard K., Bygningstiljøer i jordbrukslandskapet (Budownictwo w krajobrazie wiejskim). W: Facta nr 06.2012 – <http://www.skogoglandskap.no>, 25.06.2013
- [5] Tilbakeblikk – norske landskap i endring (Spojrzenie w przeszłość – przemiany norweskiego krajobrazu), 2006 broszura instytutu Skog Og Landskap nr 1/06. Za: <http://www.skogoglandskap.no>, 25.06.2013
- [6] Zin W., Narodziny krajobrazu kulturowego, wyd. WSiLz w Rzeszowie, 2005. s.81.

O AUTORZE

Dr inż. arch. Anna Sołtysik, absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej (2007) jest obecnie adiunktem na Uniwersytecie Rzeszowskim w Katedrze Agroekologii i Architektury Krajobrazu. Główne zainteresowania to: architektura regionalna, krajobraz kulturowy, rzemiosło artystyczne.

AUTHOR'S NOTE

PhD, engineer, architect Anna Sołtysik, a graduate of Faculty of Architecture at Cracow University of Technology (2007) is currently a senior lecturer at the University of Rzeszów in the Department of Agriculture and Landscape Architecture. Main fields of interests: regional architecture, cultural landscape, artistic craftwork.